

FUTBOL HAKİMLƏRİNİN PSİXOLOJİ HAZIRLIQLARININ FƏRDİLƏŞDİRİLMƏSİNİN TƏDQIQI

A.S. Salmanov, R.M. İmami

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

anar.salmanov@sport.edu.az

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 12 yanvar 2022

Dərc olunub: 9 mart 2022

© 2022 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. İdmanda hakimlik dedikdə, hakimin oyunçular və məşqçilərlə aktiv qarşılıqlı əlaqəsi başa düşülməlidir, bu zaman hakim oyun qaydalarına riayət olunmasına nəzarət edir və yaranan mübahisələri həll edir. İstənilən peşə fəaliyyətinin sistem formalaşdırıcı xüsusiyyəti onun uğurudur. İradi keyfiyyətlərinin tədqiqi nəticəsində məlum olmuşdur ki, bütün futbol hakimləri həm ciddilik, həm də ümumiləşdirmə baxımından məqsədyönlülüyün yüksək inkişaf səviyyəsi, o cümlədən cəsarət və qətiyyətlə xarakterizə olunur.

Açar sözlər: *Futbol hakimi, oyun qaydaları, peşə fəaliyyəti, düzgünlük, humanistlik, dözümlülük.*

Hakimliyin problemlərinə dair ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, futbolun və bütövlükdə idmanın inkişafında hakimliyin rolu və əhəmiyyəti kifayət qədər dolğun şəkildə əks olunub. Bununla belə, hakimlik fəaliyyətinin elmi təminatı problemlərini həll edən tədqiqatçıların əsas diqqəti nəzəri və fiziki hazırlığa yönəlmiş, onun psixoloji aspekti praktiki olaraq öyrənilməmişdir. İdman oyunlarında hakimlik vəzifələrini yerinə yetirmək sayılır. Hakim idarə edən, rəy bildiren, qiymət verən şəxsdir [1, 3]. İdmanda hakimlik dedikdə, hakimin oyunçular və məşqçilərlə aktiv qarşılıqlı əlaqəsi başa düşülməlidir, bu zaman hakim oyun qaydalarına riayət olunmasına nəzarət edir və yaranan mübahisələri həll edir. İstənilən peşə fəaliyyətinin sistem formalaşdırıcı xüsusiyyəti onun uğurudur. Fəaliyyətin uğuru peşəkarın fəaliyyətinin qiymətləndirilməsidir, onu həm özü, həm də onun peşəkar mühiti müəyyən edir. Elmi-me-

todiki ədəbiyyatın nəzəri təhlili göstərdi ki, hakimliyin uğurunun əlamətləri bunlardır: effektiv səhvlərin olmaması, obyektivlik, inam, prinsiplilik, ardıcılıq, səlahiyyət, dözümlülük və hərəkətlərin vaxtında olması.

Futbolda hakimliyin xüsusiyyətləri hakimin şəxsiyyətinə müəyyən tələblər irəli sürür. Hakim şəxsiyyətinin peşəkar əhəmiyyətli kimi təsnif edilə bilən keyfiyyətlərinin siyahısının müəyyən edilməsi problemi hələ də həll edilməmişdir. Elmi-metodiki ədəbiyyatda praktiki olaraq belə məlumatlar yoxdur və müxtəlif müəlliflər müxtəlif fərziyyələr irəli sürürlər. Güman etmək olar ki, temperament, intellekt və könüllü özünütənzimləmə xüsusiyyətləri hakimlik fəaliyyətinin uğuruna ən güclü təsir göstərməlidir, çünki bu şəxsiyyət xüsusiyyətləri ən sabitdir. Humanist psixologiya baxımından təkcə fəaliyyətin nəticəsi deyil, həm də onu həyata keçirən mütəxəssisin yaşadığı subyektiv rifah hissi vacibdir. Bu aspektdə ən çox məlumat verən hakim peşə fəaliyyətinə münasibətinin öyrənilməsidir [2, 4]. Münasibət – insanın qiymətləndirici və seçici reaksiyalarının, obyektin emosional cəlbediciliyinin fərdi ayrılmaz sistemidir. Hakimlik fəaliyyətinə münasibət ehtiyac, fəallıq və məmnunluq göstəriciləri baxımından öyrənilməlidir [5]. Qeyd etmək lazımdır ki, peşəkar fəaliyyətə münasibət onun uğurunun amillərindən biri sayıla bilər. Bu baxımdan, hakimlərin öz peşə fəaliyyətlərinə münasibətinin psixoloji şərtlənmələrinin öyrənilməsi vacibdir.

Tədqiqatın məqsədi; Futbolda yüksək ixtisaslı hakimlərin psixoloji hazırlığının məmnununun əsaslandırılması və onların fərdi psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq metodiki tövsiyələrin hazırlanmasıdır.

İntellektin tədqiqi göstərdi ki, bütün futbol hakimləri üçün onun yüksək səviyyədə inkişafı xarakterikdir (cədvəl 1). Hakimlər həm

də güclü ümumi şüur və konsentrasiyaya malikdirlər. Hakimlərin intellekt göstəriciləri onların təzahürünün aşağı dəyişkənliyi ilə xarakterizə olunur.

Peşəkar hakimlər üçün yüksək dərəcədə ümumi şüur, diqqətin cəmləşməsi, ümumiləşdirmə, anlayışlar arasında əlaqə yaratmaq, mən-

tiqi qanunauyğunluqları tapmaq bacarığı xarakterikdir. Yüksək peşəkarlıq səviyyəsi ilə fərqlənən hakimlər üçün intellektin ümumi göstəricisində, eləcə də məntiqi qanunauyğunluqları tapmaq bacarığında ən aşağı variasiya əmsalları ləğv edilib.

Cədvəl 1

Müxtəlif səviyyəli peşəkar səviyyəli hakimlər arasında intellektin öyrənilməsinin nəticələri

İntellektin əlamətləri	A qrupu		B qrupu		t	P ≤
	X ± S	V	X ± S	V		
Maarifləndirmə səviyyəsi	15,9 ± 0,30	10,4	14,3 ± 0,33	12,8	3,41	0,001
Ümumiləşdirmə bacarığı	15,0 ± 0,37	13,4	12,0 ± 0,34	15,5	5,86	0,001
Diqqətin konsentrasiyası	14,8 ± 0,30	11,2	14,5 ± 0,39	14,9	0,60	-
Əlaqələr yaratmaq qabiliyyəti	14,7 ± 0,30	11,2	11,9 ± 0,42	19,2	5,44	0,001
Qaydaları tapmaq bacarığı	14,5 ± 0,24	9,0	11,9 ± 0,36	16,7	5,91	0,001
İntellektin ümumi qiyməti	74,9 ± 0,69	5,0	64,6 ± 1,60	13,6	5,80	0,001

Aşağı peşəkarlıq səviyyəsinə malik hakimlər arasında intellektin tədqiqi göstərir ki, onlar yüksək ümumi məlumatlılıq və diqqətin cəmləşməsi, ümumiləşdirmə, anlayışlar arasında məntiqi əlaqələr qurmaq və nümunələr tapmaq qabiliyyətinin orta dərəcəsi ilə xarakterizə olunur. Peşəkar inkişafını dayandıran hakimlər zəkanın təzahüründə və onun fərdi xüsusiyyətlərində aşağı dəyişkənliklə fərqlənirlər: diqqətin konsentrasiyası və ümumi məlumatlılıqla.

Müəyyən edilmişdir ki, yüksək kvalifikasiyalı hakimlər əhəmiyyətli dərəcədə yüksək məlumatlılıq göstəriciləri, həmçinin ümumiləşdirmə, məntiqi əlaqələr qurmaq və qanunauyğunluqlar tapmaq bacarığı ilə seçilirlər (p < 0,001). Sadalanan intellekt əlamətləri hakimlə-

rin peşəkarlıq səviyyəsini müəyyən edir. Dəyişiklik əmsallarının müqayisəli təhlili göstərir ki, onlar yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik hakimlər arasında aşağıdır ki, bu da onların təzahürlərində vahid tendensiyanın mövcudluğundan xəbər verir.

İradi keyfiyyətlərin tədqiqi nəticəsində məlum olmuşdur ki, bütün futbol hakimləri həm ciddi, həm də ümumiləşdirmə baxımından məqsədyönlülüyün yüksək inkişaf səviyyəsi, o cümlədən cəsarət və qətiyyətlə xarakterizə olunur (cədvəl 2). İradi keyfiyyətlərin variasiya əmsallarının təhlili göstərir ki, bütün tədqiq olunan göstəricilər onların təzahürünün aşağı dəyişkənliyi ilə xarakterizə olunur.

Cədvəl 2

Müxtəlif səviyyəli peşəkar dərəcəli hakimlər arasında iradi keyfiyyətlərin öyrənilməsinin nəticələri

İntellektin əlamətləri	A qrupu		B qrupu		t	P ≤
	X ± S	V	X ± S	V		
Məqsədyönlülük kc	32,8 ± 0,52	8,7	31,9 ± 0,38	6,7	1,28	-
Məqsədyönlülük ü	31,5±0,52	9,1	30,9±0,40	7,2	0,96	-

Qətiyyət kc	34,0 ± 0,39	6,3	30,9 ± 0,59	10,5	4,30	0,001
Qətiyyət u	33,2 ± 0,41	6,9	30,6 ± 0,51	9,1	4,01	0,001
Sərbəstlik kc	33,3 ± 0,23	3,8	28,7 ± 0,71	13,6	6,13	0,001
Sərbəstlik u	33,1 ± 0,26	4,3	28,7 ± 0,62	12,0	6,52	0,001
Möhkəmlik (Mətanət) kc	31,4 ± 0,41	7,3	29,6 ± 0,46	8,6	2,99	0,01
Möhkəmlik (Mətanət) u	30,2 ± 0,40	7,4	29,0 ± 0,56	10,6	1,83	-
İnadkarlıq kc	29,1 ± 0,41	7,3	29,8 ± 0,45	8,2	1,86	-
İnadkarlıq u	30,2 ± 0,45	8,2	29,4 ± 0,54	10,4	1,18	-

Qeyd: kc - keyfiyyətin ciddiliyi; ü - onun ümumiləşdirilməsi.

Peşəkar hakimlər ciddilik və ümumiləşdirmə baxımından məqsədyönlülük, cəsarət və qətiyyətlilik, müstəqillik və təşəbbüskarlıq, dözümlülük və özünü idarə etmə qabiliyyətinin yüksək inkişaf səviyyəsi ilə, habelə ümumiləşdirmə və ümumiləşdirmə baxımından əzmkarlıq və əzmkarlığın yüksək inkişafı ilə xarakterizə olunur və şiddət baxımından əzmkarlıq və onun orta inkişaf səviyyəsi. Yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik hakimlər arasında ən aşağı variasiya əmsalları sərtlik və ümumiləşdirmə baxımından müstəqillik və təşəbbüskarlıq, qətiyyət və cəsarət kimi iradi keyfiyyətlərə görə qeyd olunub. Qalan göstəricilər üçün də aşağı dəyişmə əmsalları (10%-dən çox olmayan) əldə edilmişdir ki, bu da onların bu kateqoriyalı hakimlər üçün xarakterik olduğunu göstərir.

Peşəkarlıq səviyyəsi aşağı olan hakimlər ifadə və ümumiləşdirmə baxımından məqsədyönlülük, cəsarət və qətiyyətliliyin yüksək inkişaf səviyyəsi, habelə təşəbbüskarlıq və müstəqillik, dözümlülük və özünə nəzarət, əzmkarlıq və əzmkarlığın inkişafının orta səviyyəsi ilə həm ciddilik, həm də ümumiləşdirmə xarakterizə olunur. Peşəkar inkişafını dayandıran hakimlər bütün iradi keyfiyyətlərin təzahüründə aşağı dəyişkənlik, lakin xüsusilə ciddilik və ümumiləşdirmə baxımından məqsədyönlülükə fərqlənirlər.

Yüksək ixtisaslı hakimlər ciddilik və ümumiləşdirmə parametrləri ($p < 0,001$), özünə nəzarət və dözümlülüyn şiddəti ($p < 0,01$) baxımından müstəqillik və təşəbbüskarlıq, qətiyyət və cəsarətin əhəmiyyətli dərəcədə yüksək inkişafı ilə seçilir, hansılar ki, arbitrlərin peşəkar inkişafı prosesində mühüm rol oynayır. Variasiya əmsallarının müqayisəli təhlili gös-

tərir ki, onlar yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik hakimlər arasında aşağıdırlar ki, bu da onların təzahürünün daha aydın tendensiyasından xəbər verir.

Hakimlərin şəxsiyyət xüsusiyyətləri arasında əlaqənin strukturu da hakimlərin ixtisas səviyyəsindən asılı olaraq fərqlənir. Hakimlərin şəxsiyyət xüsusiyyətləri arasında əlaqənin strukturu da hakimlərin ixtisas səviyyəsindən asılı olaraq fərqlənir. Yüksək ixtisaslı hakimlər arasında 43 əhəmiyyətli korrelyasiya aşkar edilmişdir (9-u- $p \leq 0,001$; 10-u $p \leq 0,01$; 24-ü $p \leq 0,05$ olduqda) - peşəkar inkişafda dayanan hakimlərdə, 21 əhəmiyyətli korrelyasiya müəyyən edilmişdir (7-si- $p \leq 0,001$; 4-ü $p \leq 0,01$; 10-u $p \leq 0,05$ olduqda).

Əlaqələrin ümumi sayı və onların yaxınlıq dərəcəsi yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik hakimlər arasında şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin daha yüksək dərəcədə inteqrasiyası haqqında nəticə çıxarmağa imkan verir.

Hakimlərin peşə fəaliyyətinə münasibəti öyrənilib.

Hakimlərin hakimliyə münasibətinin tədqiqi göstərdi ki, bütün futbol hakimləri hakimliyə yüksək tələbat və onda fəallıq ilə xarakterizə olunur, eləcə də orta məmnunluq (cədvəl 4). Yüksək ixtisaslı hakimlər yüksək tələbat səviyyəsi və ona olan fəallıq, habelə peşəkar fəaliyyətindən orta səviyyədə məmnunluq səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik hakimlər münasibətin bütün göstəricilərinin aşağı dəyişmə əmsallarını, xüsusən də hakimlikdən və ondakı fəaliyyətdən məmnunluqlarını nümayiş etdirdilər. Bu hakimlər nümunəsi üçün hər bir münasibət göstəricisinin şiddətinin orta diapazonu müəyyən

edilmişdir: ehtiyac ($20,8 \pm 1,6$), aktivlik ($14,9 \pm 0,9$), məmnunluq ($47,3 \pm 1,6$), münasibətin inteqral göstəricisi ($27,8 \pm 0,9$).

Cədvəl 4

Müxtəlif səviyyəli peşəkar səviyyəli arbitrlər arasında hakimliyə münasibət

Münasibətin göstəriciləri	A qrupu		B qrupu		t	P ≤
	X ± S	V	X ± S	V		
Tələbat	20,8 ± 0,58	15,3	13,6 ± 0,54	21,8	9,14	0,001
Fəallıq	14,9 ± 0,32	11,7	17,7 ± 1,05	32,7	2,52	0,05
Məmnunluq	47,3 ± 0,57	6,6	28,1 ± 1,46	28,6	12,15	0,001
Ümumi qiymət	27,8 ± 0,31	6,2	20 ± 0,67	18,5	10,43	0,001

Qeyd: 0 - göstəricinin maksimum şiddəti, 100 - minimum şiddət.

İxtisasları aşağı olan hakimlərin yüksək tələbat və fəallıq səviyyəsi, hakimlik fəaliyyətindən orta səviyyədə razılıq səviyyəsi ilə xarakterizə olunur.

Dəyişiklik əmsallarının təhlili göstərir ki, aşağı ixtisasa malik hakimlərin əksəriyyəti bu fəaliyyəti həyata keçirmək üçün kifayət qədər yüksək tələbatla səciyyələnir, halbuki aktivlik fəaliyyətində dəyişkənlik mövcuddur. Hakimlər seçimi üçün hər bir münasibət göstəricisinin orta ciddilik diapazonu müəyyən edilmişdir: ehtiyac ($13,6 \pm 1,5$), aktivlik ($17,7 \pm 2,9$), məmnunluq ($28,1 \pm 4$), münasibətin inteqral göstəricisi ($20 \pm 1,8$). Müəyyən edilib ki, yüksək ixtisaslı hakimlər öz fəaliyyətlərində xeyli yüksək fəallıq, hakim fəaliyyətinə ehtiyacın az olması və ondan məmnunluq hissi ilə seçilir. Daha aşağı ehtiyac və məmnunluğun paradoksal faktı peşəkar matçların hakimliyini müşayiət edən stimulların və mənfi amillərin sayının artması ilə əlaqələndirilir.

Dəyişiklik əmsallarının müqayisəli təhlili göstərir ki, onlar yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik hakimlər arasında aşağıdılar ki, bu da onların təzahürlərində vahid tendensiyanın mövcudluğundan xəbər verir.

Futbol hakimləri arasında peşəkar fəaliyyətin uğur göstəriciləri öyrənilmişdir (cədvəl 5).

Müxtəlif bacarıq səviyyələrinə malik hakimlər üçün müvəffəqiyyət göstəricilərinin ifadəliliyinin normativ səviyyələri hesablanmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, yüksək ixtisaslı hakimlər aşağıdakı müvəffəqiyyət əlamətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksək ciddiliyi ilə seçilir: obyektivlik, nüfuz, prinsiplilik, hərəkətlərin vaxtında aparılması ardıcılığı.

Beləliklə, hakimlərin peşəkarlığının artırılması prosesində fəaliyyətin bu konkret aspektlərinin yüksək səviyyədə əhəmiyyəti barədə nəticə çıxarmaq olar. Yüksək peşəkarlıq səviyyəsi ilə seçilən hakimlər arasında ən aşağı variasiya əmsalları prinsiplərə sadiqlik və obyektivlik, ən yüksək isə hərəkət ardıcılığı kimi uğur əlamətlərində qeyd olunub.

Cədvəl 5

Müxtəlif səviyyəli peşəkar arbitrlər arasında hakimliyin uğurunun öyrənilməsinin nəticələri

Fəaliyyətin uğur əlamətləri	A qrupu		B qrupu		t	P ≤
	X ± S	V	X ± S	V		
Obyektivlik	291 ± 2,05	3,9	235 ± 6,44	5	8,35	0,001
Arxayınlıq	236 ± 2,92	6,8	227 ± 4,41	10,6	1,73	-
Prinsiplilik	211 ± 1,32	3,4	172 ± 4,19	13,4	8,88	0,001
Adıcılıq	163 ± 3,45	11,6	148 ± 2,41	8,9	3,58	0,001
Nüfuz	134 ± 1,01	4,1	116 ± 2,92	13,8	5,82	0,001
Tolerantlıq	103 ± 1,32	7,0	106 ± 1,12	5,8	1,71	-

Vaxtı vaxtındalığı	81 ± 0,65	4,3	79 ± 0,80	5,6	2,26	0,05
Komissiyanın qiyməti	8,58 ± 0,04	2,6	8,43 ± 0,07	4,6	1,76	-
Balların ümumi cəmi	1219 ± 7,00	3,1	1083 ± 14,65	7,0	8,46	0,001
Ekspertlərin qiymətləndirməsi	8,42 ± 0,04	2,4	7,68 ± 0,08	5,7	8,44	0,001

Peşəkar yüksəlişində dayanan hakimlər, hərəkətlərin obyektivliyi və vaxtında olması kimi əlamətlərin təzahüründə aşağı dəyişkənlik və səlahiyyətlərin yüksək dəyişkənliyi ilə fərqlənirlər. Dəyişiklik əmsallarının müqayisəli təhlili göstərir ki, onlar peşəkarlıq səviyyəsi aşağı olan hakimlər arasında daha yüksəkdir ki, bu da onların təzahürlərində daha az nəzərə çarpan ümumi tendensiyadan və hakimlərin peşəkar hazırlığının müxtəlif səviyyələrindən xəbər verir.

Müvəffəqiyyət əlamətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi: obyektivlik, inam, hakimlik fəaliyyəti. Onun ümumiləşdirilmiş qiymətləndirilməsi ilə səlahiyyət əldə edilmişdir ki, bu da onların yüksək səviyyəli fəaliyyəti prosesində yüksək əhəmiyyətini göstərir.

Müvəffəqiyyət əlaməti kimi öyrənilən tolerantlığın digər əlamətlərlə deyil, ekspertlərin və yoxlama komissiyalarının ümumi qiymətləndirmələri ilə əlaqəli olduğu ortaya çıxdı. Bu o deməkdir ki, o, öyrənilən müvəffəqiyyət əlamətlərinin siyahısına səhvən daxil edilib.

Şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin və hakimlik fəaliyyətinə münasibətin onun həyata keçirilməsinin uğuruna təsiri müəyyən edilmişdir.

Şəxsiyyət xüsusiyyətləri ilə hakimlik fəaliyyətinin uğuru arasında əlaqənin qurulması nəticəsində məlum olmuşdur ki, hakimlik uğurunun əlamətlərindən hər biri hakimlərin şəxsiyyət xüsusiyyətləri ilə bağlıdır.

Hakimlərin fəaliyyətinin ümumi uğurunu müəyyən edən peşəkar əhəmiyyətli keyfiyyətlərə aşağıdakılar daxildir: iradi keyfiyyətlər - qətiyyət və cəsarət, müstəqillik və təşəbbüskarlıq, temperament xüsusiyyətləri, subyektiv reaksiya dərəcəsi və zəkanın xüsusiyyəti - diqqətin cəmlənməsi.

Yüksək ixtisaslı hakimlər qrupunda şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin göstəriciləri ilə fəaliyyətin uğuru arasında qarşılıqlı əlaqənin təhlili nəticəsində iradi keyfiyyətləri özündə birləşdirən simptomlar kompleksi aşkar edilmişdir: cəsarət və qətiyyət, müstəqillik və təşəbbüs-

karlıq (ciddilik); uğur əlamətləri: obyektivlik, inam, səlahiyyət; zəkanın xüsusiyyəti – anlayışlar arasında məntiqi əlaqələr qurmaq bacarığı. Qurulmuş münasibətlər hakimin peşəkarlıq səviyyəsindən asılı olaraq fəaliyyətinin psixoloji şərtlənməsinin spesifikliyini göstərir.

Hakimlər qrupunda; Peşəkar inkişafda dayananların eyni səviyyədə əhəmiyyəti, ple-yadaların təbəqələnməsi baş verdi, bunun nəticəsində üç simptom kompleksi meydana çıxdı. Nəticə etibarlı ilə aşağı ixtisaslı arbitrlərin üç tipi xarakteristikaları əldə edilir. Birinci növ hərəkətlərdə ardıcılıqla, eləcə də şiddət və ümumiləşdirmə baxımından əzmkarlıq və əzmkarlıqla formalaşır. İkinci növə aşağıdakı göstəricilər daxildir: qətiyyət və cəsarət, ciddilik və ümumiləşdirmə baxımından müstəqillik və təşəbbüskarlıq, obyektivlik, prinsiplilik, səlahiyyət, ümumi və ekspert uğurları. Eyni münasibətlər yüksək ixtisaslı arbitrlər qrupunda da aşkar edilmişdir, ona görə də bu tip hakimlər müəyyən peşəkar potensiala malikdirlər.

Beləliklə, belə nəticəyə gəlmək olar ki, yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik olan hakimlərin fəaliyyətinin psixoloji şərtlənməsi daha güclü olur.

Nəticələr

1. Futbol hakimlərinin şəxsiyyəti bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. Bu profilin mütəxəssisləri yüksək şiddət və iradi keyfiyyətlərin ümumiləşdirilməsi ilə seçilir - qətiyyət, cəsarət və qətiyyət; intellekt - ümumi məlumatlılıq, diqqətin konsentrasiyası: temperament - subyektiv reaksiya sürəti.
2. Şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin təzahüründə aşağı dəyişkənlik yüksək ixtisaslı hakimlər arasında onların ifadəsində daha aydın bir tendensiya olduğunu göstərir.

Futbol hakimləri öz peşəkar fəaliyyətinə onun həyata keçirilməsi ehtiyacı və bununla bağlı faktiki olaraq göstərilən fəaliyyət kimi münasibət göstəricilərinin yüksək səviyyədə

ifadə olunması, eləcə də orta məmnunluq səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Arbitrlərin peşəkarlıq səviyyəsi hakimlik fəaliyyətinə münasibətə müəyyən təsir göstərir. Peşəkar fəaliyyətə münasibət strukturu yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik hakimlər arasında daha çox inteqrasiya olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Андрущишин И.Ф. *Комплексная система психолого-педагогической подготовки спортсменов*. автореф. дис. ... д. пед. наук: 13.00.04. Иосиф Францевич Андрущишин. Алматы, 2008, 50 с.
2. Кузмин М.А. *Свойства личности в деятельности судьи по футболу*. Психологические основы педагогической дея-

тельности: Материалы 27-й научной конференции СПб ГАФК им. П.Ф. Лесгафта СПб.: ГАФК, 2000, с. 106-107.

3. Кузмин М.А. *Психологическая обусловленность успешности судейской деятельности в футболе. Психологические основы педагогической деятельности*: Материалы 5-й межвузовской конференции Вып. 3. СПб.: ГАФК, 2002, с. 66-67.
4. Горская Г.Б. *Психологическое обеспечение многолетней подготовки спортсменов: учебное пособие*. Г.Б. Горская. Краснодар: КГУФКСТ, 2008, 220 с.
5. Непопалов В.Н. *Методы психодиагностики в спорте. Психология физической культуры и спорта*. В.Н. Непопалов, А.В. Родионов; под ред. А.В. Родионова. М.: Академия, 2010, с. 172 – 200.

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ФУТБОЛЬНЫХ АРБИТРОВ

А.С. Салманов, Р.М. Имами

Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта
anar.salmanov@sport.edu.az

Аннотация. В спорте под судейством понимается активное взаимодействие арбитра с игроками и тренерами, при этом арбитр следит за соблюдением правил игры и разрешает споры. Системообразующим признаком любой профессиональной деятельности является ее успешность. Изучение волевых качеств показало, что для всех футбольных арбитров характерен высокий

уровень развития целеустремленности, в том числе смелости и решительности, как в отношении серьезности, так и обобщения.

Ключевые слова: *футбольный судья, правила игры, профессиональная деятельность, честность, гуманность, выносливость.*

STUDY OF THE INDIVIDUALIZATION OF THE PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF FOOTBALL REFEREES

A.S. Salmanov, R.M. Imami

Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport
anar.salmanov@sport.edu.az

Annotation. In sports, refereeing refers to the active interaction of the arbiter with players and coaches, while the arbiter monitors

compliance with the rules of the game and resolves disputes. The system-forming feature of any professional activity is its success. The

study of volitional qualities showed that all football referees are characterized by a high level of development of purposefulness, including courage and determination, both in terms of seriousness and generalization.

Keywords: *football referee, rules of the game, professional activity, honesty, humanism, endurance.*